

ФУНДАМЕНТАЛЕН ТРУД ПО ТЕРМИНОЗНАНИЕ

**(М. Попова, Теория на терминологията.
Велико Търново: ИК „Знак 94“, 2012. 688 с.)**

Сия Колковска
Институт за български език, БАН

Представеният труд е фундаментално и новаторско изследване в областта на терминологията, като в него е разработена цялостна теория за термина, в която всички негови страни и особености са разгледани на единна теоретична основа. За първи път в рамките на едно изследване терминът е представен в цялата му сложност и многоаспектност, като единица на езика, на знанието и на комуникацията. Този интегрален подход към термина е приложен последователно при разглеждането на всеки един проблем.

Трудът се състои от три части, първата от които е посветена на същността на термина и на основната проблематика на терминологията, втората – на особености на терминологичната номинация, а в третата част се разглеждат две основни явления в терминологията – системност и вариантност.

Първата част на труда дава богата представа за многостранната и сложна природа на термина. Една проява на следвания от авторката интегрален подход е обвързването на термина с гносеологическия процес и разглеждането му като инструмент на научното знание, който изпълнява важна функция в неговото предаване. Лингвистичната природа на термина се изяснява чрез извеждане на основните му признаци въз основа на анализ на съществуващите дефиниции. Тези основни признаци са свързани с отношението му към назованото понятие, от една страна, и към системата от термини, на която принадлежи – от друга. Третият основен признак на термина се отнася до това, дали той се схваща като едностранна единица (само езикова форма), или като двустранна единица. Авторката убедително аргументира схващането си за термина като двустранна езикова единица – елемент на дадена терминосистема, която означава понятие (също принадлежащо към определена понятийна система) (с. 29 и сл.). Така дефинираната същност на термина обуславя неговата специфика, свързана с двойната му отнесеност – към системата от научни понятия на съответната научна област и към системата от значения на даден език.

Сложната същност на термина обуславя и понятийно-семантичните и формално-езиковите му особености, изяснени задълбочено в следващите рубрики

ки на Първа част. Съдържателната страна на термина е разгледана в двата й слоя – съдържание и значение, а формална му страна е обвързана с неговата принадлежност към определена част на речта и със структурния му тип. Двете основни функции на термините: да отразяват научното знание и да бъдат основна единица в научната комуникация, определят това, към коя част на речта те принадлежат. М. Попова убедително аргументира позицията си, че за да изпълняват най-добре своите функции, е най-подходящо термините да бъдат субстантивни езикови единици – съществителни имена, субстантивирани прилагателни, причастия и наречия, субстантивни словосъчетания. Въпросът за това, кои части на речта могат да бъдат термини, се засяга и в частта за дискуссионните и нерешени проблеми, свързани с лингвистичния аспект в изучаването на термините. М. Попова дава убедителен отговор на този въпрос, като обосновава схващането, че термините са само съществителни имена и субстантивирани части на речта. Всички единици от други части на речта, които произхождат от термини или влизат в състава на термина, авторката подвежда под понятието терминологична лексика (с. 87–88). Така тя дава решение на един от основните въпроси на терминологията, което представлява важен принос на труда.

Функциите на термина, като единица на знанието и основна единица на научната комуникация, обуславят изискванията към него. Една част от тези изисквания се отнасят за неговата дефиниция и за отношението между значението и формата му – като напр. отсъствие на многозначност и синонимия, точност, системност, стилистична неутралност. Друга част засягат езиковата форма на термина – като напр. краткост, произносително удобство, словообразователност и др. Тези изисквания са желателни, но те се удовлетворяват само от идеалните термини. Реалните термини проявяват редица отклонения от тях, като М. Попова привежда показателни примери за това, как някои такива отклонения затрудняват сериозно комуникативната функция на термините.

Във втория раздел на първа част „Терминологията като наука“ М. Попова разглежда изчерпателно редица проблеми, свързани с неговото възникване и проблематика. Във връзка с терминологичната точност авторката много ясно разграничава термина *терминология* и многозначния термин *терминология*, който означава науката за термините, ръководните принципи (методологията) за терминографската практика и на трето място – системата от термини в дадена научна или професионална област или в даден език (с. 97). Подробно са представени основните проблеми на терминологията, като и тук, както и в останалите части на труда, авторката впечатлява с информираността си по отношение на терминологичните изследвания в славянското и западноевропейското терминология. Специално внимание е отделено и на развитието на съвременната българска терминологична наука, чието начало е свързано с появилите се през Възраждането учебници като „Рибен буквар“ на д-р Петър

Берон, „Аритметика или наука числителна“ на Хр. Павлович, „Извод от физика“ на Н. Геров и др.

Авторката очертава ясно мястото на терминознанието като интердисциплинарна наука, която съвместява в себе си понятия и подходи на лингвистиката, логиката, онтологията, когнитивните науки, информатиката и компютърните науки, комуникационните науки. Подробно анализира използваните в терминознанието подходи и методи, като сред подходите се нареждат синхронният и диахронният, а също и съпоставителният, а към методите – компонентният анализ, падежната граматика, когнитивният метод. Много интересна е частта за приложението в терминознанието на когнитивния метод и по-специално – на експериенциалния метод, разработен от Дж. Лейкъф и М. Джонсън (с. 230 и сл.). Възприемането на постановката на прототипната теория за най-добрия представител на дадена категория, респ. – за прототипното ядро, и за скалата на членство в категорията води авторката до оригиналната идея структурата на всяка терминологична област да се представи като изградена от прототипен център (ядро) и периферия (с. 234). Така например термините *исторически извор*, *ахейци*, *елинизъм*, *будители* принадлежат към прототипното ядро на предметната област история, а термините *парламент*, *студена война*, *износ на капитали*, *национализация*, принадлежащи съответно към политическата и икономическата област, се отнасят към нейната периферия. Посочената идея, изказана и на други места в работата, е много ползотворна и има приносен характер. Тя е важна както в теоретичен, така и в приложен план, като дава надеждна основа за адекватно изграждане на макроструктурата на терминологичните речници.

Като принос на труда трябва да се посочи и създадената от М. Попова понятийно-семантична класификация на термините, основана на типологизирането на изразяваните от тях категории и на отчитане на когнитивни особености на означаваните понятия (с. 142 и сл.). Показателен за точността на тази класификация е фактът, че тя вече е намерила приложение в редица изследвания в областта на българското терминознание.

Втората част на труда е посветена на проблемите на терминообразуването и на терминологичната номинация, която авторката определя като негов трети етап. Терминологичната номинация се разглежда както в ономасиологичен аспект (в посока от понятието за съответния обект до езиковата форма), така и в семасиологичен аспект. Изяснени са редица особености в ономасиологичен план на това явление, свързани със специфика му като частен случай на лексикалната номинация, с неговите типове, параметри и др. Разграничават се три типа терминологична номинация: по съществени признаци от значението на термина, по несъществени признаци от неговото съдържание и смесена номинация. М. Попова установява три параметъра на номинационния процес в терминологията: номинационни признаци, ономасиологична структура на номинационните признаци и формална (граматична и лексикална структура)

на номинационните признаци. Граматичният израз на номинационните признаци на термина (свързан напр. с неговата производност или непроизводност) и това, с какви лексикални-единици са изразени те в езиковата форма, обуславя принадлежността му към съответния *формалнограматичен* и *лексикално-семантичен* тип. Много важен в теоретичен и методологически план е разделът за техниките за първична и вторична номинация в терминообразуването. М. Попова разграничава и разглежда подробно следните техники: семантична (метонимизация и метафоризация), морфологична (афиксация и композиция), формалносинтактична, универбизация, синтактично-семантична кондензация и абрeвиация. Синтактично-семантичната кондензация, чрез която се образуват термини като *механична износваемост* (от изходна единица *износваемост поради механично въздействие*), е разграничена като специфична за терминологията техника, различна от универбизацията. Детайлно е изяснена същността на семантичните техники метонимия и метафора. Изведени са модели на метонимичния и метафоричния пренос в терминологията, които са извънредно полезни за класифициране на проявите на тези две явления не само при термините, но и при общоупотребимата лексика. Тези модели вече имат приложение в различни разработки в областта на българската терминология и лексикология.

Авторката отделя специално внимание и на процеса на заемане на термините, който представлява един от най-продуктивните начини за попълване на терминологичната система с нови единици. Дефинира прецизно термините *интернационализация* и *интернационализъм*, като под *интернационализация* разбира формирането и разпространението на общ фонд от съотносителни езикови единици в най-малко три езика, поне два от които принадлежат към различни езикови семейства. Особено ценно е разграничението между интернационализъм и заемка, при което интернационализмът се схваща като двустранна езикова единица, единство от езикова форма и значение, а заемката може да е и едностранна езикова единица. Това се получава в случаите, когато се заема само формата, на която се дава ново значение, или се заема само значението, на което се дава домашна форма (с. 422). Термините заемки се разделят на четири типа: материални (с подтипове лексикални, напр. *сървър*, *холдинг*; словообразователни, напр. корени *-сноу-* ‘сняг’ в *сноуборд*; фразеологични, напр. *кредитен рейтинг*), преводни заемки (калки), смесени заемки (в които едната съставка е материална заемка, а другата – преводна, напр. *твърд диск* от англ. *hard disc*) и полузаемки (в които едната съставка е интернационализъм, а другата е с домашен произход, напр. *мегаведомство*). Обстойно е разгледан и друг важен проблем на заемането, свързан с адаптирането на заемките в езика приемник и с тяхната интеграция. Трябва да се отбележи, че понятието интеграция на заемките е въведено от М. Попова, като чрез него процесът на по-дълбоко приобщаване на заетите единици към езика приемник се отразява в неговата сложност.

Изследването на семасиологичния аспект на термина изисква да се прецени неговата семасиологична правилност, свързана с това, дали езиковите средства във формата му изразяват правилно избраните номинационни признаци. Важни за този аспект в изучаването на термина са понятията езикова мотивираност и информативност. Видовете мотивираност на термина се обуславят от съотношението между мотивиращия признак и мотивирания елемент, а също така и от определени техни характеристики, подробно разгледани от М. Попова. Езиковата мотивираност на термина е основен фактор за неговата информативност, която, от своя страна, е важна във връзка с комуникативно-информационната му същност на езикова единица, носеща определено знание за обекта, който назовава. М. Попова предлага различни критерии за оценка на информативността на термина, сред които се нареждат правилността и точността на информацията, носена от неговата форма.

Явленията системност и вариантност, които са извънредно важни за терминологията, са разгледани в третата част на труда. Приносен характер има разграничението на два вида системност – вътрешна и външна, като вътрешната системност отразява отношенията между термините, принадлежащи към ядрото на дадена предметна област, а външната системност – отношенията между термините, които принадлежат към две или повече предметни области (с. 525–526). Това разграничение е основано на вече споменатата много ползотворна идея на авторката за представяне на структурата на всяка терминологична област като изградена от ядро и слоеве, които са разположени около него и се заемат от термини, използващи се и в други терминологични системи и в общоупотребимия език. Така напр. *република* и *монархия* са термини от историческата област, но те функционират със същото значение и в политическата терминология, и в общоупотребимата лексика, поради което имат системни връзки не само с термини от областта история, но и с термини от други области. Поради наличието на тези външносистемни връзки те принадлежат не към ядрото на областта история, а към най-близките до него слоеве. Авторката установява, че по-голямата част от термините разгръщат своите отношения в рамките на дадена терминологична система, т.е. участват във вътрешносистемни отношения. Тя разделя вътрешната системност на два типа – понятийно-семантична, която отразява системните връзки между понятията в съответната научна област, и лексикално-граматична.

В рамките на категорията вариантност М. Попова разграничава също две разновидности: семантична и формална, като към семантичната вариантност отнася както добре познатите явления полисемия и омонимия, така и явленията еврисемия и амбисемия. Ясно е очертана спецификата на тези явления в терминологията. Например в терминологията омонимията съществува в специфичен вид – като междусистемна, междутраслова омонимия, наблюдавана при съвпадащи по форма термини, които се използват в различни термино-

логични системи, напр. *атлас*₁ в биологията (със значение ‘първи шиен прешлен’) и *атлас*₂ в географията (със значение ‘сборник от карти’).

Нови за нашето терминология са понятията еврисемия и амбисемия, въведени от руския терминолог В. А. Татаринев за означаване на два различни вида нееднозначност при термините. Понятието амбисемия например се отнася за свойството на термина да функционира в езика с различен семантичен обем. М. Попова конкретизира неговото съдържание, като го отнася и за тези случаи, при които термините означават един и същ денотат, но в зависимост от областта, в която се използват, в техните значения се актуализират различни признаци от съдържанието на означеното понятие. Такъв е случаят с думата *вода* като термин от три области – химия, биология и география (с. 585). В значението на всеки един от тези термини са актуализирани определени признаци на общия им денотат.

В последния раздел на труда се разглеждат проявите на формалната вариантност, която според езиковото равнище, на което се проявява, се подразделя на лексикална (напр. *ембрион* – *зародиш*), словообразователна, фонетична, синтактична и др.

Представеният труд впечатлява извънредно силно с разработената интегрална теория за термина, която го представя в неговата сложност като многоаспектна езикова единица и съдържа многобройни приноси моменти и нови и оригинални идеи. Той представлява постижение на съвременното терминология, като дава тласък за развитието на тази наука на по-високо равнище, като интегрална наука. Трудът е извънредно ценен не само с теоретичните си идеи, но и като източник на методологически постановки с практически характер, приложими при създаването, стандартизирането и хармонизирането на терминологията. Неговата полезност е свързана не на последно място и с това, че той е предназначен не само за специалисти терминологи, лексиколози и езиковеди, но поради своята образователна насоченост представлява полезно учебно пособие за студенти и докторанти.

**FUNDAMENTAL WORK ON TERMINOLOGY (M. POPOVA.
THEORY OF TERMINOLOGY. VELIKO TARNOVO: ZNAK
PUBLISHING HOUSE, 2012. 688 P.)**

Siya Kolkovska,
✉ Institute for Bulgarian Language
52 Shipchenski Prohod blvd. bl.17
1113, Sofia +359 272 23 02
sia_btb@yahoo.com